
Inledning

Ordet *fetisch* betyder ett föremål som representerar eller anses inneha en magisk-religiös kraft eller makt. Det kommer via franskan från det portugisiska *feitico* som betyder trolldom, amulett. Ytterst kommer ordet från latinets *facticius* ”konstgjord”.

Fetischism är ursprungligen ett antropologiskt begrepp med rötter i kolonial ideologi och praktik. Portugisiska handelsmän började under 1500-talet använda ordet fetisch om de religiösa kulturföremål de stötte på bland de västafrikanska folken. Inom religionsantropologin kom fetischism att bli benämningen på väst- och centralafrikansk religion utifrån den europeiska missuppfattningen att det var de konstgjorda föremålen i sig som tillbads.

1867 lånade Marx ordet fetischism från den koloniala antropologins vokabulär och myntade begreppet *varufetischism* för att beskriva den process i vilken en vara förfrämligas från omständigheterna för sin tillblivelse i den västerländska industriella ekonomin.

Inom psykologin användes termen först av Alfred Binet, 1887, i *Le Fétichisme dans l'amour* och blev allmänt etablerad genom Krafft-Ebings bok *Psychopatia sexualis*.

Vid det här laget skulle man kunna säga att begreppet fetischism har vandrat världen runt, utan att egentligen någonsin lämna Europa på allvar. Det har varit och är sig själv det västerländska subjektet sökt och mött i fetischens historiska avlagringar.

För Freud är innehavet av penis (mannens privilegium) och avsaknaden av penis (kvinnans brist och eviga dilemma) en hörnsten i psykoanalytisk teori. Den lilla pojkens – för

det är ur hans perspektiv Freud skriver och formulerar sin hypotes – upptäckt att modern saknar penis är av traumatisk karaktär. Först tänker sig barnet att moderns penis är liten men säkert kommer att växa ut för att så småningom inse att modern har denna brist för alltid. Pojken omfattar denna upptäckt med skräck och är hädanefter mer eller mindre benägen att frukta att bli av med detta värdefulla organ.

Freuds tidigaste diskussion om begreppet fetischism återfinns i *Tre avhandlingar om sexualteori* (1905). Boken kom ut i flera upplagor och i den tredje har Freud sin grundhypotes klar: fetischen representerar kvinnans saknade penis. Fetischen kan vara allsköns olikartade föremål som alla har det gemensamt att de utgör substitut för moderns frånvarande fallos: foten, en sko, en bit päls, hår, underkläder eller andra objekt.

1927 publicerades ”Fetischism”, den studie som Freud ägnade åt just detta fenomen. Den texten – i och för sig av grundläggande betydelse för detta nummer av *Divan* – trycktes i *Ord & Bild* (nr 4-5, 1995).

Vi har istället valt att återge ”Jagklyvning i försvarsprocessen” (1940e [1938]), som inte publicerats på svenska tidigare. Det är en icke avslutad text som gavs ut postumt och i vilken Freud återvänder till frågan om fetischism. Han fokuserar på den *spricka i jaget* som kommer till stånd genom en vacklan mellan försvarsprocessen *förnekande* (*Verleugnung*) och ett erkännande av verkligheten. Den är hämtad ur den kommande volym IX i *Natur och Kulturs* utgåva av Freuds sam-

lade skrifter på svenska.

Joyce McDougall är känd för svenska läsare med böcker som *Försvar för det annorlunda, Jagets teatrar, Kroppens teatrar och Kärlekens många ansikten*. Hon väljer att tala om neosexualitet för att undvika att beteckna som perversa de många skiftande begär och handlingar som uttrycker vår sexualitet. I den arkaiska sexualiteten är begäret både homo- och heterosexuellt.

Anne McClintock gör en djupt kritisk feministisk läsning både av Freuds fetischismbegrepp och Lacans teori om fallos och faderns lag. Hon går kraftfullt till angrepp mot den psykoanalytiska ståndpunkten att fenomenet fetischism per definition skulle vara ett manligt privilegium (!). Enligt McClintock speglar Freuds och Lacans fetischteorier drömmen om en enhetlig och ohotad västerländsk och fallocentrisk världsordning, snarare än verklighetens fetischer och fetischister. För att göra dessa rättvisa efterlyser hon istället en förnyad diskussion om relationerna mellan psykoanalytisk teori och praktik och det omgivande samhället.

I sin artikel om den intellektuella diskussionen i samband med Algeriets frigörelse från Frankrike mellan 1954-62 för Mikael Azar över ett centralt psykoanalytiskt tänkande från psykoanalysens domän till ideologi-produktion. I syfte att analysera en kolonial ideologi använder han Freuds fetischismbegrepp och utgår från det han kallar den *fetischistiska operationen*: den specifika dubbelhet och ambivalens som skapas i det samtidiga erkännandet och förnekandet av kriget.

I Walter Benjamins korta och drömlikt förtätade essä "Drömkitsch" är pendlingsrörelsen en annan, men lika spänningsfylld. I sin analyserande kommentar till Benjamins text skriver Staffan Ericson att den slår upp en svängdörr mellan dröm och vaka, verkligt och upplevt. Det moderna subjektet vandrar genom tingens kitschiga värld som i en ständig dröm, eller mardröm, där fantasi och verklighet blivit ett.

Och ändå har vi ett behov av att göra distinktioner, ibland är det kanske till och med livsnödvändigt. Den mediala våldskultur vi

lever i gör det inte alltid lätt för oss. Om ondska och våld i media har Andrzej Werbart skrivit i sin artikel "Gräns, överträdelse och sorg". Hur kan vi förhålla oss till och förstå den våldspräglade mediekultur som vi lever i? Vad är destruktivt i de våldsskildringar vi bevittnar och vad är meningsskapande? Detta är frågor som Werbart tar upp och belyser bland annat genom Milcho Manchevskis film "Innan regnet faller".

Cecilia Hector gör en personlig reflexion om de associationer som väcks av ordet fetischism.

Tre konstnärer illustrerar det här numret av *Divan*. Omslaget av Otmar Thormann bär titeln "Dam med peruk". Efter inledningen följer tre fotografier som är hämtade ur en längre svit av Magdalena Stiernborg från 1991. De är ett slags självporträtt där konstnären avbildat sig själv i en serie positioner. Med förskjutningar i hållning och i klänningarnas fall ligger koncentrationen på händernas återhållna gester. Mot den stumma kroppen erbjuder de den enda vägen till tolkning av kvinnan.

Katrine Helmerssons skulpturer och objekt får i det här numret av *Divan* samverka med flera av texterna. Några av verken är hämtade från hennes senaste utställning "Passio" på Olle-Olsson-huset i Stockholm hösten 1998. Passio är ursprunget till det moderna ordet passion. Det gröna brons huvudet som bärs fram av en övernaturligt lång, längtande hals och kräkkan med de vassa törnena är båda skapade speciellt för Passio-utställningen. Humorn och surrealismen i Katrine Helmerssons verk gör att det klassiska temat går att närma sig på nytt och att det kan drabba oss igen med sin fulla kraft.

Enligt Nationalencyklopedin betecknar fetischism i allmänhet en typ av "feltänkande" inom fundamentala områden som religion, ekonomi och sexualitet. Vari detta djupt mänskliga feltänkande består belyses av författarna på ett många gånger överraskande sätt i föreliggande nummer av *Divan*!

Cecilia Annell

Moa Matthis